

Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform-Babiâli 1789-1922

Carter V. Findley, Çev. Ercan Ertürk

İstanbul, Alfa Yayınları, 2019, 585 Sayfa, ISBN: 978-605-171-95-35.

Demet TOKSOY*

Amerikalı bir tarihçi olan Carter V. Findley, 1972 yılından bu yana Ohio Eyalet Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır. Amerika'da, Osmanlı ve Türk Tarihi üzerine önde gelen isimlerden biri olan Findley, aynı zamanda adı geçen üniversitedeki Dünya Tarihi programının da kurucularındandır. Findley'in bu çalışmaya konu olan eserinin yanı sıra İngilizce, Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmış birçok eser ve makalesi de vardır. Türkçe yayınlanan eserlerine; “*Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*”, “*Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da*”, “*Modern Türkiye Tarihi*” ve “*Kalemiyeden Mülkiyeye*” adlı kitaplar örnek verilebilir. Findley'in bu çalışmaya konu olan ve ilk olarak 1980 yılında Amerika'da *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire - The Sublime, Porte 1789-1922* adıyla neşredilen kitabı, Latif Boyacı ve İzzet Akyol tarafından “*Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform- Babiâli 1789-1922*” adı ile Türkçeye çevrilmiş ve 1994 yılında İz Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır. Eserin Ercan Ertürk tarafından yapılan bir başka tercümesi 2014'te Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından neşredilmiştir. Alanında halen temel bir başvuru kaynağı özelliğini muhafaza eden bu kitap, önsöz kısmının haricinde 8 bölümden oluşmaktadır. Kitabın önsözünde yazar, birtakım sorulara cevaplar aradığını ifade etmektedir. Findley'in cevabını aradığı soruların başında “*Batılıların nazarında gerçek Babiâli'nin mahiyetinin ne olduğu, bir giriş kapısı mı, bir teşkilat mı yoksa bir bina*

*Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi demettoksoy52@hotmail.com

mi olduğu” gelmektedir. Bu çerçevede yazar bu kitaptaki temel amacını bu tür sorulara yanıt aramak olarak ifade etmektedir.

“Devletin ve Toplumun Unsurları Olarak Babıâli ve Kalemîye” adlı birinci bölümde yazar, ilk olarak Klasik Osmanlı İmparatorluğu kurumlarının öneminden bahsedip bu kurumların önceki dönemlerden de faydalanılarak gelişim göstermiş olduğu tespitini yapmaktadır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu’nda bazı yöneticiler zaman zaman kurumların daha da gelişmesi için katkıda bulunmuştur. Yapılan bu katkılar ve değişimler, özellikle 19. yüzyılda kendini daha da hissettiren bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca 19. yüzyılda hız kazanan bu değişim, sadece Osmanlı İmparatorluğu’nu değil, İslam dünyasının devlet geleneğini de etkileyen bir gelişme haline gelmiştir. İşte tam da bu noktada Batılıların nazarında anlam kargaşasına yol açan Babıâli teriminin Batılılar tarafından ne anlama geldiğinin ve neyi ifade ettiğinin üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra, imparatorluğun klasik bürokratik teşkilatlarından biri olan Babıâli’de çalışan yönetici sınıfının da bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Findley, imparatorluk merkezinin önemli unsurları olan Babıâli ve kalemîyenin klasik yapısından bahsedip ve aynı zamanda kurumu etkileyen kültürel gelenek, siyasi denge ve toplumsal yapı gibi faktörleri de irdelemektedir. Findley, klasik dönem Osmanlı’ındaki bu kurumun iyi anlaşılıp tetkik edilmesinin, kitabın ilerleyen bölümlerindeki dönüşümün ve ilerlemenin anlaşılması açısından önemli olduğunu da belirtmektedir. [s.29-88]

“Yönetici Sınıfın Gelişimi ve Kalemîyenin Ortaya Çıkışı” adlı ikinci bölümde, yönetim sisteminin geçmişten kopmadan geçirdiği birbiriyle bağlantılı; ancak bir o kadar da karmaşık olan gelişim sürecinin üzerinde durulmuştur. Kuruluş döneminde neredeyse hiç değişime uğramayan yönetim sisteminin yavaş yavaş ilerleme göstermesiyle yönetici sınıfın, askeri, idari ve dini teşkilatları bünyesinde toplaması incelenmiştir. Bunun yanı sıra, yeni yeni ortaya çıkan saray hizmetleri ve kalemîye sınıfının yapıları da incelenmektedir. Bununla birlikte, III. Selim’in başlatmış olduğu Nizam-ı Cedid programının da yönetici sınıfın gelişimine ve nihayetinde kalemîyenin ortaya çıkışına etkileri üzerinde durulmuştur. Tartışmaya yol açan bir soru olan “Osmanlı yönetici sınıfının idari teşkilat ve dini teşkilat olmak üzere iki kola mı yoksa en az üç hatta saray teşkilatıyla birlikte dört kola mı ayrıldığı” sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca yönetici sınıfının kökeni ve saray hizmetlerinin asıl hali ve sonrasında geçirmiş olduğu değişim değerlendirilmiştir. Burada son olarak Findley, kalemîyenin ortaya çıkış sürecinde gerek saray hizmetlerinde gerek idari, askeri ve dini yapılanmalardaki ortaya çıkan değişimin kalemîyeye olan etkisi incelenmiştir. Kalemîyenin kendi içerisinde yaşamış olduğu değişim ise ayrı bir değerlendirme konusu olarak ele alınmıştır.

Findley’in cevabını aradığı bir diğer soru da “modernleşme çabalarının askeri bir hamle mi olduğu”yla ilgilidir. Esasında, III. Selim’in yapmış olduğu Nizam-ı Cedid sadece askeri alanla ilgili olmasa da; getirdiği yenilikler içerisinde en iyi bilinenler yine askeri alanla ilgili olanlardır. Bu noktada Findley, burada askeri alandaki yapılan düzenlemelerin ve yeniliklerin yönetici sınıfa olan etkisini

sorgulamaktadır. Açılan askeri okullarla birlikte ortaya çıkan askeri seçkinler sınıfının gösteremediği başarıyı, kalemiyenin hangi ölçüde ve ne şekilde sağlayabildiği incelenmiştir. Yine yönetici sınıfta en az askeri teşkilat kadar önemli olan dini teşkilatta ise daha fazla güç kaybı yaşanmıştır. Bu hususta 19. yüzyılın din alimliğinden bürokrasiye geçmiş bir devlet adamının kalemiye içerisindeki yeri ve etkisi değerlendirilmiştir. Dini teşkilatın zayıflama nedenleri ve yüzyıl içerisinde kırılma noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Findley, bu dönemde yıldızı parlayan alanların saray hizmetleri ve kalemiye olduğunu belirterek dini teşkilat ve askeri teşkilatın aksine saray hizmetlerinin ve kalemiyenin kazandığı itibarı ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle II. Mahmud döneminde uygulamaya konan birtakım reformlarla, saray hizmetleri ve kalemiyenin dönüşüm noktaları ve ne derece önem kazandığı belirginleşmiştir. II. Mahmud'un reformları yapmasındaki etkenin sadece “*bürokrasiyi daha etkin kılmak mı yoksa başka sebeplerden dolayı mı olduğu*” cevap aranan bir diğer sorudur. Bu bölümde, 18. yüzyıl ile birlikte saray içerisinde bulunan has odanın geçirdiği dönüşüm de incelenmiştir. Kalemiyenin yavaş yavaş itibar kazanması her ne kadar karmaşık bir şekilde olsa da 19. yüzyıl boyunca olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Yönetici sınıfın iki kolunun zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan memur açığının nasıl ve ne şekilde telafi edilmesi gerektiğinden burada bahsedilmekle birlikte, bu konu kitabın diğer bölümlerinde geniş çapta ele alınmıştır. [s.90-129]

“*İmparatorluğun Gerilemesinin Gelişmekte Olan Kalemiye Üzerindeki Etkileri: Reform Arifesinde Babiâli ve Memurları*” adlı üçüncü bölümde Findley, daha çok klasik dönem kalemiye memurlarının üzerinde geçmişten gelen geleneklerin yanı sıra sonraki dönemlerde yapılan reformların da etkili olduğu üzerinde durmuştur. Burada cevap aranan soru ise “*İmparatorluğun genel anlamda güç kaybetmesi halinde kalemiyenin büyük ölçüde büyümesi ve önem kazanmasının nasıl olduğu*” ile ilgilidir. Findley dönemin katiplerinin reform hareketlerinin öncüsü ya da parçası olmaya ne derece hazır oldukları da değerlendirmiştir. Öncelikle 18. Yüzyıl sonunda Babiâli’yi meydana getiren unsurları gösteren bir tablo sunmuştur. Bu noktada, teşkilatın en üst noktasında yer alan sadrazamın, kalemiye içerisindeki konumu ve yetkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Özellikle, Divan-ı Hümayun’un işlevini yitirmesinin ardından sadrazamların Babiâli’deki divanlarının öneminin artmasıyla birlikte, sadrazamın yardımcılarının önemi gözle görülür şekilde artış göstermiştir. Bu noktada Babiâli’de toplanan divanların zaman içerisinde sayısının artmasıyla, ileride ortaya bariz bir şekilde çıkacak olan Danışma Meclisleri ile olan bağlantısı incelenmiştir. Sonraki dönemlerde oluşacak olan meclis geleneğinin başlangıcı kabul edilen bu divanlar, zaman içerisinde bir değişime uğramıştır. 18. Yüzyılın sonunda, özellikle çavuşbaşı ve adamlarının uğradığı dönüşüm her ne kadar karmaşık ve hala çok iyi bilinmiyor olsa da; eldeki veriler çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Yazar reisülküttabın emri altında bulunan dairelerden biri olan, Divan-ı Hümayun kaleminden ve önemli görevlilerinden biri olan beylikçiden bahsetmiştir. Burada dikkat çeken ise 18. yüzyıla kadar bu dairenin “*Kalem*” adıyla üç bölüme ayrılmış olmasıdır. Bu üç kalem ve burada görev alan memurlar üzerinde değerlendirmeler yapılmış ve bununla ilgili tablo sunulmuştur. Bunun yanı sıra, bu kalem dışında önem

teşkil eden Divan-ı Hümayun tercümanlığı ile reisülküttap arasındaki ilişki incelenmiştir. Zaman ile reisülküttabın hariciyeden sorumlu kişi haline gelmesiyle tercümanların reisülküttapla olan ilişkileri hiç şüphesiz bir gelişim göstermiştir. Bürokrasi anlamında Findley'in incelediği diğer kalemler ise "mektubi" ve "amedî" kalemleridir. Bu kalemlerin reisülküttap ve sadrazam ile olan ilişkileri, çalışanları ve bürokrasideki yerleri değerlendirmiştir. Reisülküttaba bağlı dairelerinin yavaş yavaş teşkilatlanmaya başlamasıyla beraber; burada görev alacak olan memurların sahip olması gereken nitelikler ve yeterlilikler belirlenmeye çalışılmıştır. Artık buralarda çalışanlar arasında bir ayrışma ve uzlaşmaya yönelik çalışmalar yoluna gidildiği aşıkardır. Bunun yanı sıra, çalışma usulü modellerine yönelik incelemeler yapılmıştır. Dairelerde hazırlanan evraklar içerik bakımından her ne kadar yetersiz olsa da; şekli ve keleme alınmış biçimindeki düzeni ortaya koyan çeşitli görüşler vardır. Herhangi bir evrakın daireler arasında uzun süren döngüsünün olumlu ve olumsuz yanları tartışılmıştır. Bu bilgiler ekseninde Findley, memur yetiştirirken Lonca Teşkilatı'nın etkisini göstermesinin ortaya koyduğu sonuçlar kalem içerisindeki memurları ne derece etkilemiştir sorusuna cevap aramıştır.

Findley, Divan-ı Hümayun tercümanlarının niteliği ve hangi noktadan sonra bir değişime uğradıkları konusunda da değerlendirmeler yapmıştır. Babî'î'deki divan tercümanlarının durumu ile ilgili çelişkilerin nedenlerinden bahsetmiş; kalemiyenin alt ve üst seviyede yer alan memurların ilk dönemlerde esnaf loncası özellikleri taşıdığı ve zamanla bu özelliğin yerine geçen etmenleri ortaya koymuştur. Zira, erken dönemde kalemiye memurlarının daha ziyade sıbyan mektebinden yeni çıkmış küçük çocuklar olması kalemiyedeki işleri büyük ölçüde zorlaştırıyordu. Bu bağlamda 18. yüzyıl sonu itibarıyla, memurların nitelikleri ve geçmeleri gereken aşamalar hususunda çalışmalara başlanılmış ve meslek seçiminde kişinin babasının yaptığı iş ile bağlantısı araştırılmıştır. Öte yandan, bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus reisülküttaptan sadrazamlığa terfî eden kişilerin olmasıdır. Öyle ki 18. yüzyılın son çeyreğinde ise okuma yazma bilmeyen sadrazam olduğuna yönelik belirtiler vardır. [s.132-189]

"Saltanatın Yeniden Otorite Kazanması ve Sivil Bürokrasinin Oluşturulması" adlı dördüncü bölümde ise Findley, II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında "sultan hâkimiyetinin mi yoksa reformcu yönelimin mi devam edeceği" sorusuna cevap aramıştır. II. Mahmud'un reformlarının Nizam-ı Cedid ile bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar, dönemin reform gereksinimi algısının ise incelenmesi gereken başka bir husus olarak değerlendirmiştir. Tüm reform çağının genel sorunu olan memurların niteliği sorunu II. Mahmud döneminde de kendini hissettirmiştir. Öte yandan III. Selim ile birlikte başlayan Avrupa'ya elçi gönderme olayı II. Mahmud döneminde büyük ölçüde değişime uğramıştır. İlk etapta gönderilen elçilerden beklentiler ve elçilerin niteliği ile II. Mahmud döneminde gönderilen elçilerin görevleri ve niteliği arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. II. Mahmud'un Hariciye Nezareti'ni kurmasıyla sonuçlanan bu dönüşüm sürecinde Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan iki ayrı tüccar grubun oluşturduğu "Şehbenderlik" kurumunun zaman içerisinde uğradığı dönüşüm de incelenmiştir. Öte yandan, dönemin elçilerinin uluslararası diplomatik geleneğini tam anlamıyla

bilmemesinden kaynaklanan sorunlara değinilmiş, reisülküttabın dışişleri bakanı hüviyetine bürünmüş olduğu bu dönemde Babîali'deki dairelerin hariciye ile ilgili işleri yönetmedeki eksiklikleri ise başka bir sorun olarak incelenmiştir. Findley, II. Mahmud'un Avrupa'daki diplomatlarının “*diplomatik bir görevliden ziyade Avrupa'da edindikleri tecrübeleri yurda aktarmaya çalışan bir kanal*” olarak değerlendirmektedir. Hariciye Nezareti ile alakalı bir kurum olarak “*Tercüme Odası*”nı da inceleyerek buradaki personele dair tespitler yapmıştır. Hariciye Nezareti teşkilatını da bir tablo ile gösteren Findley'in, bu bölümde cevabını aradığı bir diğer soru da “*II. Mahmud'un baskın bir padişah olmaya çalışırken yaptığı reformlarla istemeden de olsa bir Kalem Aristokrasisi mi oluşturduğu*”dur. Bu soruya cevap arayan yazar, yine II. Mahmud döneminde ortaya çıkan nezaretlerin yanı sıra meclisleri de değerlendirmeye alarak; bu kurumların Avrupa'daki parlamentoya mı yoksa 18. yüzyılda gördüğümüz danışma meclislerinin bir devamı mı olduğunu incelemiştir. Findley, II. Mahmud'un yaptığı reformlar ile Babîali'deki düzenlemeler bir tablo halinde sunulmuştur. [s.197-250]

“*Tanzimat Döneminde Sivil Bürokratik Hegemonya*” adlı beşinci bölümde, II. Mahmut'tan II. Abdülhamid'e kadar geçen süre içerisinde yaşananların kısa bir özeti sunulmuştur. “*Tanzimat Dönemi*”nde yapılan reformlar sonunda ortaya çıkan genel tablonun yol açtığı faktörler irdelenmektedir. Burada incelenen konuların ilki ise devlet memurlarının elde etmiş oldukları güçtür. Bu bağlamda, II. Mahmut ile II. Abdülhamid arasındaki boşlukta sadrazamların yeniden elde ettikleri güç ortaya konulmuş ve ortaya çıkan yeni seçkinler sınıfı değerlendirilmiştir. Bu bölümde cevabı aranan en önemli soru “*yapılan reformların taklitten öte gidip gidemediği*” ile ilgilidir. Yapılan reformları uygulayacak insan kaynağının olup olmamasını da tartışmaya açan Findley, tüm bu sorulara cevap ararken Islahat Fermanı ile ortaya çıkan muhalefetin, yapılan ya da yapılacak olan reformlara etkilerini değerlendirmiştir. Yazar, Avrupa'dan gelen müdahaleleri de reformlara etkileri bağlamında değerlendirmiş; ayrıca devlet adamlarının uğraşmak zorunda oldukları bir diğer sorun olarak “*reformlar için gerekli maddi kaynağın olmaması*” sorununu açık bir şekilde ele almıştır. Yine, dönemin devlet adamlarının yapılan tüm reformlara rağmen düşüncelerini özgürce söyleyememelerinden kaynaklanan sorun dile getirilmiş, devlet adamlarıyla iktidarda güç sahibi olanlar arasında yaşanan sorunlara değinilmektedir. Bu bağlamda Findley, dönemin sonunda yeni bir siyasi denge kurulup kurulamadığı üzerinde durmuştur.

Tanzimat Dönemi boyunca sivil bürokraside yaşanan değişimlerin sadrazamlık makamının yeniden tesis edilmesine yol açtığına işaret eden Findley, bu makamının geleneksel haline geri dönmesinde Hüsrev Paşa'nın etkilerini incelemiş ve sadarete bağlı kadrolar bu kadroların yapılarını değerlendirmiştir. Aynı zamanda, bu dönemde Hariciye Nezareti ile sadrazamın arasındaki ilişkinin ne boyutlara ulaştığının göstergeleri sunulmuş; Mektubî ve Amedî kalemlerinde de sadrazamın etkisiyle ortaya çıkan değişimlere işaret edilmiştir. Yine bu dönemde, meclislerin uğradığı dönüşüm ve ortaya çıkan yeni nezaretler üzerinde de duran yazar, özellikle Hariciye Nezareti'nin yanı sıra ortaya çıkan Dâhiliye Nezareti bazında yeni yeni atanmaya başlanan Dâhiliye Nazırları üzerinde durmuştur. Findley'in

incelediği bir diğer önemli görevli ise taşra idaresidir. Valilere verilen yetki ve görevlere, vilayetlerin yönetim sisteminde yapılan reformlara ve özellikle ortaya çıkan Vilayet Meclislerine değinen Findley, imparatorluğun dâhili idaresinde yapılan bu *düzenlemelerin* “*yerel bir yönetim sistemini oluşturup oluşturamadığı*” ve “*bu uygulamanın Tanzimat Dönemi’ne has bir uygulama mı olduğu*” sorusuna bu bölümde cevap aramaya çalışmıştır.

Findley bu bölümde, Babıâli içerisinde Hariciye Nezareti ve kazandığı yetkiler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Yazar burada, Hariciye Nezareti ile Karantina Meclisi arasındaki bağı incelemenin yanında; klasik dönemde kuruluşlarına şahit olduğumuz “*Beylik Kalemi*”, “*Mühimme Odası*”, “*Rüüs ve Tahvil Kalemleri*” gibi birimlerin Hariciye Nezareti’yle birlikte göstermiş olduğu gelişime ve görevlerine, daireler arasındaki iş ilişkisinin nasıl bir değişime uğradığına da değinmiştir. Findley, kalemiye çevresinde reform dönemi boyunca devam eden disiplinsizliğin Tanzimat Dönemi’nde de devam ettiğini belirtmiş; öncelikle, memurların çalışma ve davranış biçimlerini düzene sokmak için alınan önlemleri ve belki de Tanzimat Dönemi düzenlemelerinin önemli bir adımı sayılabilecek olan, gelen personel politikası üzerine de eğilmiş ve bu politikanın başarılı olup olamadığı konusunu değerlendirmiştir. Bu bağlamda, teşkilatlanma ve çalışma usulleri ile ilgili olarak yayınlanan nizamnameler de dikkate alınarak; Hariciye Nezareti içerisindeki bu dönüşümün genel bir değerlendirilmesi ve çıkarılan kanun ve nizamnamelerin ne dereceye kadar etkili olduğu konusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Yazar, bu dönüşüm sürecinde reformların sosyokültürel etkileri ve bunun neden olduğu ayrışma üzerinde de durarak, özellikle Müslüman ve gayrimüslim memurlar arasındaki farklardan, sahip oldukları haklardan ve bürokrasiye olan etkileri değerlendirmiştir. Ayrıca, Tanzimat Dönemi’nde ortaya çıkan ve sayıları bu dönem boyunca artan Fransızca bilen “*Yenilikçi Müslüman Memurlar*” buldukları mevki ve icra ettikleri görevler bağlamında ele alınmıştır. Findley, Tanzimat Dönemi’ndeki bürokratik hareketliliğin eğitim sistemine etkisini incelediği bu bölümde, son olarak Tanzimat Dönemi’ndeki tüm parçaların birleştirilmesiyle ortaya çıkan resmin genel bir görüntüsü sunulmaktadır. [s.255-354]

“*Siyasi Dengenin Yeniden Kurulması: I. Meşrutiyet Dönemi ve Sultanın Hâkimiyetine Dönüş*” adlı altıncı bölümde Findley, Tanzimat Dönemi sonrasındaki gelişmelerin kısa bir özetini vermektedir. Bu dönem sonrasında yaşanan sıkıntıların Tanzimat Dönemi’nde karşılaşılanlardan daha büyük olduğunu vurgulayan Findley, 1871 yılında Ali Paşa’nın ölümüyle beraber ortaya çıkan sivil bürokrasi piramidine değinmekte ve değişen bürokrasinin siyasi iktidar ile bağları inceleyerek genel bir değerlendirme yapmaktadır. Aynı zamanda siyasi dengenin yeniden sağlanmasına yönelik iki girişimi de değerlendirmektedir. Takip eden kısımlarda Abdülhamid’in saltanatıyla birlikte bürokrasinin geçirdiği değişim ve özellikle etkisi oldukça hissedilen “*Hamidiye sistemi*” üzerinde durulmaktadır. 1908 sürecine giderken yaşanan değişimler hiç şüphesiz Babıâli teşkilatının yapısını da etkilemiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında yazar, Babıâli’nin yeni yapısına ve buna uygun düzenlemelere değinmektedir. Bir önceki bölümde bahsi geçen nezaret ve meclislerin, II. Abdülhamid yönetimi ve gözetimi altında kazanmış

olduğu yeni kimlik detaylı bir şekilde anlatılmış ve bu yönde oluşturulan birimler tablolarla desteklenmiştir. Bunun yanında, Sultan Abdülhamid'in kendi hâkimiyetini yeniden tesis etmek adına saray sisteminde yapmış olduğu değişiklikler ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Bu başlıkta Findley sultanın başkanlık ettiği komisyonlar, padişahın bu komisyonlardaki yeri ve önemi üzerinde de durmuş, yapılan düzenlemelere değinmiştir. Bu faaliyetlerin Sultan Abdülhamid'in çıkarlarına ne derecede ve nasıl hizmet ettiği konusuna ilişkin bir değerlendirilme de sunmuştur. Personel politikalarıyla ilgili olarak özellikle personel kayıt sistemi üzerinde durulmuş, bu sistemin nasıl işlediği ve ne derece etkili olduğu hususuna, hazırlanan nizamnameler ve II. Abdülhamid'in personel politikasına dair kararname çerçevesinde değinilmiştir. II. Abdülhamid'in eğitim alanında yaptığı değişikliklerin de ele alındığı bu bölümde son olarak 1871 ile 1908 arasındaki dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Dönemin en dikkat çeken aşaması olarak ele alınan personellerle ilgili değişime bir kez daha değinilerek uygulanan/uygulanmaya çalışılan politikaların ne derece etkili olduğu değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, yapılan düzenlemelerin Abdülhamid'in saltanatına olan etkisi ve siyasi bürokratik bağlamında varılan sonucun bir özeti sunulmaktadır. [s. 358-464]

“*Bir Kez Daha Siyasi Dengenin Yeniden Tesis Edilmesine Doğru*” adlı yedinci bölümde Findley, sivil bürokrasinin 1908 sonrasında geçirdiği dönüşümleri ele almaktadır. Burada Jön Türk hareketinin de etkisiyle sivil bürokrasinin devam eden gelişimi incelenmiş ve Hamidiye sisteminin ortadan kaldırılması ile sivil bürokrasi yeniden tesis edilerek ve bu yapı içerisinde sadrazamlık makamının eski gücünü yeniden kazanmaları ortaya konulmuştur. Yazar, bu bölümde parlamentonun (Meclis-i Umumi) 1908’de açılmasıyla kanunlaşan anayasa değişikliklerine de değinerek bu değişikliğin ardından sultanın sahip olduğu hak ve yetkiler bağlamında bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu şekilde eski rejimi ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler ve yenisi için oluşturulan yapı birbirinden ayırt edilmeye çalışılmaktadır. Yeni yapılanmanın nasıl ve ne şekilde olacağı ise bölüm içerisinde açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu bağlamda, Babıâli teşkilatının dönüşümü ele alınarak yayımlanan kanunlar ve nizamnameler bu dönemde sadrazamların teşviki ile yeniden gözden geçirilmesi ortaya konulmuştur. Findley, II. Abdülhamid döneminde bürokrasinin içinde olduğu durumu, 1895’ten beri Hariciye Nazırlığı yapan Ahmet Tevfik Paşa örneğinden yola çıkarak, “*Belki de uzun süreden beri Hamidiye rejimi içinde çalışmaya alışmış olduğu için, bakanlığının idaresini düzenlediği varsayılan nizamnameler hakkında hiçbir bilgisi yoktu*” şeklinde ortaya koymuştur. Findley bu bölümde, “*yapılan bürokratik reformların yeniden mi yapılandırıldığı yoksa eskisinin tamamen ortadan mı kaldırıldığı*” sorusuna cevap aramaktadır.

Bu bölümde, Birinci Dünya Savaşı’na doğru Babıâli’nin teşkilat yapısı da ortaya konularak, 1914’teki teşkilatlanma modeliyle ilgili bir tablo da sunulmuştur. Yine diğer bölümlerde olduğu gibi, bu bölümde de Sadaret, Meclisler, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerindeki değişim ve dönüşüm değerlendirilmekte ve yer yer tablolar sunulmaktadır. Buna ek olarak bu bölümde de personel politikasına değinilmektedir. Bir önceki bölümde bahsedilen tedbirlerin içerdiği sorunların bu dönemde çözümlenemediği

hususuna değinilmiştir. Yine bir önceki bölümde sözü geçen personel alımı, kayıt işlemleri ve maaş politikalarından bu bölümde de söz edilmiş ve ne derece başarılı olunduğu konusunda tespitler yapılmıştır. Maliye alanındaki düzenlemeler ve çalışmalar ise ayrı bir başlık altında ayrıca incelenmiştir. Son olarak ise bu dönemde yapılan uygulamalar ve düzenlemelerin etkilerinin Cumhuriyet Dönemine yansımaları üzerinde durulmuştur. [s. 469-536]

Kitabın sekizinci ve son bölümü olan “*Sivil Bürokratik Reformun 130 Yılı*” nda Findley, diğer yedi bölümün genel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Burada 18. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarındaki Babıâli arasındaki farklılıklar, “*eski dönemin kalemiyesinin son dönemde nasıl bir sivil bürokrasiye dönüştüğünü*” anlatmaktadır. Bunun yanı sıra, bölümün sonunda yer alan ekler kısmında ise bazı bölümlerde belirtildiği üzere Maliye Nezareti’nin gösterilen yılların tamamında olmasa da büyük bir bölümünde hükümet fonlarının tahsilini ve dağıtımını gösteren çeşitli tablolar yer almaktadır. [s. 539-552]

Genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak; bu eser adım adım gelişme süreci ortaya konulan Babıâli Teşkilatı ve hemen hemen her dönemde diğer yapılara nazaran dikkat çekecek derecede gelişim gösteren kalemiye biriminin nasıl bir yol izleyerek ve zaman içerisinde alt birimlere ayrılarak bir bakanlığa dönüşme sürecini ortaya koymaktadır. Kuruluş döneminde, klasik yapısını muhafaza eden bu yapı siyasi olarak yer yer padişahın yer yer ise sadaretin eline geçse dahi özellikle ilerleyen bölümlerde bürokratik personel alımında ve görevlerinde bir istikrar sağlanması yolundaki çalışmaları dikkat çekicidir. Zamanın getirmiş olduğu dönüşümler ve şartların, en nihayetinde birbiriyle bir noktada bağlantılı olan nezaretlerin ve meclislerin kurulmasıyla sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bu süreci ortaya koyan Findley’in eseri, klasik Babıâli ve kalemiye sınıfının en sonda ortaya çıkmış olan ve artık bir bakanlık diyebileceğimiz yapının birbirinden evrimsel bir şekilde farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, Findley’in çalışması, klasik dönemdeki Babıâli yapısını ve işleyişini ortaya koyduktan sonra bu yapının adım adım nasıl değiştiğini ve yenilediği sürecini ortaya koymaktadır. Bu şekilde halen, alanında temel kaynaklardan biri olma özelliğini muhafaza eden eser, “*Gerçek Babıâli Nedir?*” sorusuna cevap vererek Babıâli’yi ortaya çıkaran unsurların esasında birbirinden kopmadan bir sonraki döneme etki etmiş olduğunu ve bir silsile halinde Cumhuriyete kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır.